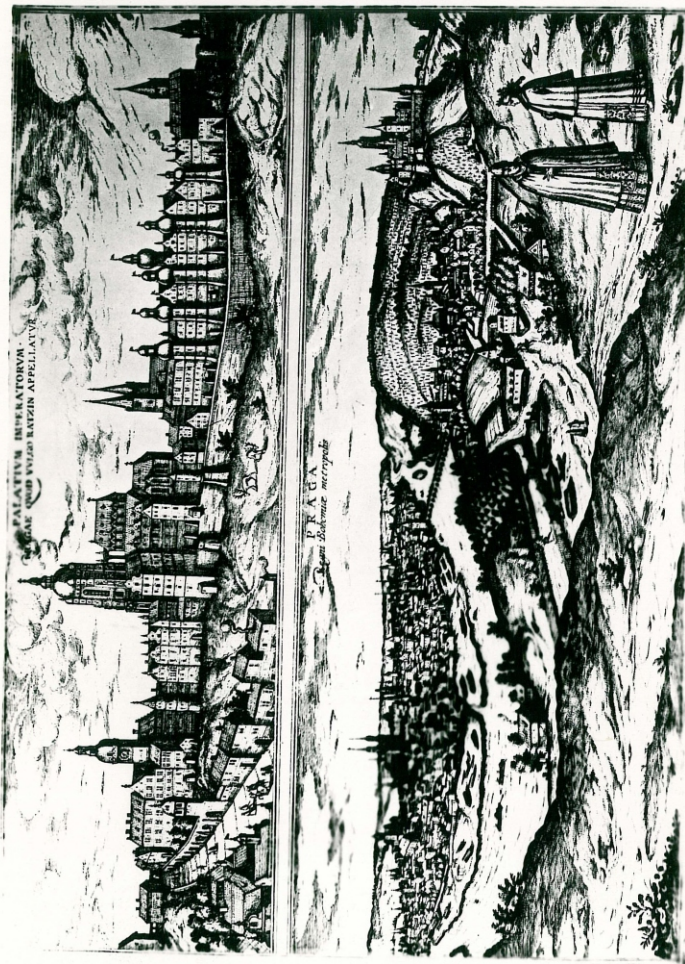

GEOGRAFICKÝ ÚSTAV ČSAV
ODDĚLENÍ PRO KARTOGRAFII

p. f.

1968

VEDUTY ČESKÝCH MĚST NA OKRAJI MAP

K tomu, že světu byl po staletí znám charakter našich krajín a měst a že my známe jeho historický stav, přispěly nejen veduty předních malířů a grafiků, ale i drobnější práce vyhovující starému kartografickému slohu a požadavkům na mapovou výzdobu. Ještě na druhé nejstarší mapě Čech (1569) byla poloha Prahy na obou vltavských březích zobrazena sice schematickým, ale výstižným, do mapy přímo vloženým pohledem od jihu. Ve stejné době je však v Orteliově Theatru již i pohled na Salzburg, odsunutý do rohu jako parergon, ale zato mnohem větší, nežli by mohl být v mapě.

Drobné, značně zjednodušené pohledy na Prahu, doprovázející v 16. století známé kosmografie a hned potom i mapy Čech v nizozemských atlasech, měly společné předlohy. Byly to mnohem větší veduty vydávané buď samostatně nebo v obrazových sbírkách, jejichž obliba právě tenkrát začínala růst. V 1. svazku Bruynových Civitates orbis terrarum (1572) je bez letopočtu reprodukován pohled na Prahu shodný s podáním J. Kozla a M. Peterleho „Praga Bohemiae metropolis accuratissime expressa 1562“ se stejným titulem. Největší zásluhu o rozšíření tohoto panoramatu Prahy viděné ze smíchovského svahu Petřína má však neznámý rytec, který pro pozdní vydání Münsterovy Kosmografie pořídil jeho výraznou zkratku, označenou „Praga 1574“. Tentýž stejně zkrácený obraz, ale bez letopočtu a značně zmenšený, rozšiřoval od sklonku 16. století Abraham Saur ve svém Theatrum urbium.

Druhé panorama, rozvinuté také od Strahova až po Vyšehrad, vydal v díle Diadochus... jinak Posloupnost knížat a králů... Bart. Paprocký r. 1602 podle kresby Jana Willenberga. Této předlohy použil augsburský W. P. Zimmermann do středního z oválů nad mapou „Bohemia in suas partes geographice distincta“ (1619). Další vedutu ze stejného místa na smíchovské straně Petřína vydal

r. 1606 Egid. Sadeler podle kresby Filipa van den Bossche. Její zmenšeninu dal do oválu nad svou mapu „Bohemia newly described“ r. 1626 John Speed.

V 5. svazku Bruynových Civitates nachází se nový pohled na Prahu se strany do té doby neobvyklé, totiž z Letné, a ten pak byl na mapových listech užíván nejčastěji. Originální rytina Hoogenberghova je u Bruyna nadepsána „Praga Regni Bohemiae metropolis“. Vltava vstupuje do obrazu uprostřed jižního obzoru a opouští vedutu na levém okraji. V pravé polovině jde po obzoru Hladová zeď a na okraji je ještě část letohrádku král. Anny. Na témže listu Hoogenbergovy rytiny je druhý pohled, a to na Hrad od jihu „Palatium imperatorum Praga quod vulgo Ratzin appellatur“. Na mapách byl obyčejně reprodukován jen celkový pohled na město, ale někdy i Hradčany; tak např. Speed zařadil nad mapu nejen Prahu podle Sadelera, ale i „corte of the Emperor“ podle Hoogenbergha. Oba prospekty, „Praga“ i „Kaisers Ho.“, se dostaly dokonce i na Janszoonovu „Nova Germaniae descriptio“; tím spíše lze obojí očekávat na mapách samotných Čech. V tom směru nás nezklamе Petr Kaerius na „Regni Bohemiae nova descriptio“, jehož jedna podoba je datována 1618. Na rozdíl ode všech již zmíněných malých vedut nejsou zde in margine, ale jako parerga uvnitř mapového rámu. Samotný, ale neuměle vyrytý pohled na Prahu podle této pozdější Bruynovy veduty zařadil na mapu také Egid. Sadeler r. 1620, tedy rok po stejnojmenné mapě Zimmermannově, která přinesla zkomolený obraz Willenbergův.

Od začátku 17. století mnohokrát najdeme v oválech nebo obdélnících na mapách Germánie zmenšený pohled z Letné: vždy na předním místě, jako první v řadě nebo sloupci nebo hned vedle portrétu panovníkova. Při různém zkracování této veduty, někdy až na čtvercový formát, docházelo i k různým zkomolením obrazu, k přemístění Hradčan na petřínský horizont, k zrcadlovému obrácení celého obrazu a z dobré snahy místa neznalých umělců vysvětlit obsah veduty byla Vltava nejednou popsána jako Labe.

K tomu, že světu byl po staletí znám charakter našich krajín a měst a že my známe jeho historický stav, přispěly nejen veduty předních malířů a grafiků, ale i drobnější práce vyhovující starému kartografickému slohu a požadavkům na mapovou výzdobu. Ještě na druhé nejstarší mapě Čech (1569) byla poloha Prahy na obou vltavských březích zobrazena sice schematickým, ale výstižným, do mapy přímo vloženým pohledem od jihu. Ve stejné době je však v Orteliově *Theatru* již i pohled na Salzburg, odsunutý do rohu jako parergon, ale zato mnohem větší, nežli by mohl být v mapě.

Drobné, značně zjednodušené pohledy na Prahu, doprovázející v 16. století známé kosmografie a hned potom i mapy Čech v nizo-zemských atlasech, měly společné předlohy. Byly to mnohem větší veduty vydávané buď samostatně nebo v obrazových sbírkách, jejichž obliba právě tenkrát začínala růst. V 1. svazku Bruynových *Civitates orbis terrarum* (1572) je bez letopočtu reprodukován pohled na Prahu shodný s podáním J. Kozla a M. Peterleho „*Praga Bohemiae metropolis accuratissime expressa 1562*“ se stejným titulem. Největší zásluhu o rozšíření tohoto panoramatu Prahy viděné ze smíchovského svahu Petřína má však neznámý rytec, který pro pozdní vydání Münsterovy Kosmografie pořídil jeho výraznou zkratku, označenou „*Praga 1574*“. Tentýž stejně zkrácený obraz, ale bez letopočtu a značně zmenšený, rozšiřoval od sklonku 16. století Abraham Saur ve svém *Theatrum urbium*.

Druhé panorama, rozvinuté také od Strahova až po Vyšehrad, vydal v díle *Diadochus*... jinak Posloupnost knížat a králů... Bart. Paprocký r. 1602 podle kresby Jana Willenberga. Této předlohy použil augsburský W. P. Zimmermann do středního z oválů nad mapou „*Bohemia in suas partes geographice distincta*“ (1619). Další vedutu ze stejného místa na smíchovské straně Petřína vydal

r. 1606 Egid. Sadeler podle kresby Filipa van den Bossche. Její zmenšeninu dal do oválu nad svou mapu „*Bohemia newly described*“ r. 1626 John Speed.

V 5. svazku Bruynových *Civitates* nachází se nový pohled na Prahu se strany do té doby neobvyklé, totiž z Letné, a ten pak byl na mapových listech užíván nejčastěji. Originální rytina Hoogenberghova je u Bruyna nadepsána „*Praga Regni Bohemiae metropolis*“. Vltava vstupuje do obrazu uprostřed jižního obzoru a opouští vedutu na levém okraji. V pravé polovině jde po obzoru Hladová zeď a na okraji je ještě část letohrádku král. Anny. Na témže listu Hoogenbergovy rytiny je druhý pohled, a to na Hrad od jihu „*Palatium imperatorum Pragae quod vulgo Ratzin appellatur*“. Na mapách byl obvykle reprodukován jen celkový pohled na město, ale někdy i Hradčany; tak např. Speed zařadil nad mapu nejen Prahu podle Sadelera, ale i „*corte of the Emperor*“ podle Hoogenbergha. Oba prospekty, „*Praga*“ i „*Kaisers Ho*“, se dostaly dokonce i na Janszoonovu „*Nova Germaniae descriptio*“; tím spíše lze obojí očekávat na mapách samotných Čech. V tom směru nás nezklamе Petr Kaerius na „*Regni Bohemiae nova descriptio*“, jehož jedna podoba je datována 1618. Na rozdíl ode všech již zmíněných malých vedut nejsou zde in margine, ale jako parerga uvnitř mapového rámu. Samotný, ale neuměle vyrytý pohled na Prahu podle této pozdější Bruynovy veduty zařadil na mapu také Egid. Sadeler r. 1620, tedy rok po stejnojmenné mapě Zimmermannově, která přinesla zkomolený obraz Willenbergův.

Od začátku 17. století mnohokrát najdeme v oválech nebo obdélnících na mapách Germánie zmenšený pohled z Letné: vždy na předním místě, jako první v řadě nebo sloupci nebo hned vedle portrétu panovníka. Při různém zkracování této veduty, někdy až na čtvercový formát, docházelo i k různým zkomolením obrazu, k přemístění Hradčan na petřínský horizont, k zrcadlovému obrácení celého obrazu a z dobré snahy místa neznalých umělců vysvětlit obsah veduty byla Vltava jednou popsána jako Labe.

Obvykle jsou veduty na okrajích map tak drobné, že neposkytují místo pro popis; na mnohem větších předlohách, např. na Hoogenberghových rytinách v *Civitates*, se na horním okraji nejdou uvádět světové strany a u cest vycházejících z obrazu na obzoru nebo na okrajích, kam vedou; i jednotlivé budovy bývají vysvětleny. Také na Willenbergových štočcích u Paprockého bývá do obrazu položena směrová růžice a to všechno přímo předurčuje tyto veduty k tomu, aby se staly doplňkem mapových listů.

O Praze bylo již řečeno, že byla vícekrát zobrazena na okrajích map Germánie — nejčastěji ze všech více než 30 měst, jejichž prospekty lze na těchto mapách shledat. Také na mapách Čech byla vedle Prahy preferována ještě některá jiná města, ale nejsou nám známa pravidla, podle kterých byla vybírána, a zdá se, že výběr se neřídil tak přísnou snahou vyjádřit hierarchii stejně přesně jako u měst, portrétů a erbů na mapách Německa.

První česká takto vyzdobená mapa, Zimmermannova z r. 1619, má nahoře Amberg, Cheb, Vratislav, Plzeň, Prahu, Pasov, Linec a Vídeň; přitom Vratislav a Plzeň nemají zde vedutu, ale plán ze šikmého pohledu (Amberg a Vratislav leží už mimo mapu). Praha je odvozena z pohledu Willenbergova, jehož kresby však nejsou, soudě podle Plzně, plně využity. Stejnojmenná mapa Sadelerova (1620) má tento výběr: Praha, Cheb, Čáslav, Chomutov, Louny a Slaný (Čáslav a Chomutov podle Merianovy Topografie, ostatní podle Bruyna). John Speed zobrazil Prahu podle van den Bossche, královský hrad podle Bruyna, ostatní výběr má stejný jako Sadeler a přidal jen Polnou. Z hraniční polohy Polné vyplynulo, že je vyryta i na Piscatorově vydání Komenského Moravy (1627) spolu s Brnem a Znojmem podle Bruyna a spolu s Olomoucí podle dosud nezjištěné předlohy. Brno a Znojmo, nikoli však v řadě oválů, ale v rozích mapy byly již na mapě Moravy, jejíž jedno vydání je datováno 1625.

Nejvíce prospektů českých měst nese „*Bohemia in suas partes geographice distincta*“, vydaná r. 1666 Jakubem Sandrartem v No-

rimberce. Vpravo i vlevo má mapa po 13 obrázcích (56 x 42 mm), jejichž autorství bylo neprávem připisováno Václavu Hollarovi. Vzory lze těžko zjistit, poněvadž rytec jich používal dosti volně. Někdy to byla Merianova Topografie (1650), např. pro Tábor, Polnou, Louny, Chomutov, Karlovy Vary, Ostrov, jindy Willenbergovy dřevořezy k *Diadochu* Paprockého (pro Ml. Boleslav, Chrudim, Kouřim, Bechyni, Plzeň, Zatec, Slaný, Rakovník, Beroun, Prachatice). Někdy patrně rytci stačil Merianův plán města se šikmým průmětem dominantních staveb (u Kolína a Chebu), aby nakreslil vedutu; u Litoměřic nevíme, zda mu Willenbergova kresba mohla stačit k překreslení pohledu v opačném směru. Pro doplnění hradeb u Hradce Králové mohl snadno použít kresby inž. Cappiho, zařazené do Merianovy Topografie. Vedle již zmíněných jsou mezi 26 Sandrartovými obrázky ještě pohledy na Kutnou Horu, Čáslav, Sedlčany, Kunětickou horu, Křivoklát a málo zdařilá Praha.

Nedostatek místa nedovoluje uvést všechny případy. Ke konci 17. století vycházelo řazení vedut po okrajích map opět z módy, ač ne navždy. G. M. Visscher, který by byl mohl snadno ozdobit svou mapu Moravy (1692) mnoha pohledy, omezil se na Brno a Olomouc uvnitř rámce a desítky miniatur vtělil opět přímo do mapy. Větší prospekty, jimiž se může pochlubit např. Těšín (na mapě Seutterově), Cheb (na mapě Müllerově s prospektem Haberstumpffovým), Loket, Karlovy Vary, Ostrov, Teplice a j. (na mapách Zürnerových) patří už jinému mapovému stylu.

Olga Kudrnovská

Lit.: K. Stopp, *Maps of Germany with Marginal Town Views* (Map Collector's Circle, No. 35), London 1967. — Zd. Wirth, *Praque en images — cinq siècles d'histoire*, Praha 1948.